

บทบรรณาธิการ

ฐานิดา บุญวรรณ

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวรฉบับส่งท้ายปีพุทธศักราช 2558 นี้ เป็นพื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวิชาการในประเด็นที่หลากหลายและน่าสนใจอย่างมากไม่ว่าจะเป็น งานของสตีจอร์ ธนานิธิโชติและคณะที่ศึกษาเรื่องการประยุกต์ใช้กระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะที่อาศัยแนวคิดประชาธิปไตย จากกรณีศึกษา 2 กรณี คือ หนึ่ง จากเวทีประชาเสวนาการพัฒนาพื้นที่ชุมชนรอบกว๊านพะเยาและ สอง จากเวทีประชาเสวนาทบทวนธรรมนูญว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ งานของ Thosaphon Chieocharnpraphan ศึกษาเรื่องการทูตสาธารณะ (Public Diplomacy) ที่ให้ความสำคัญกับตัวแสดงอื่นที่ไม่ใช่รัฐอย่างภาคประชาสังคมและประชาชนทั่วไปให้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำหน้าที่เหมือนเป็นนักการทูตและเป็นตัวแทนของประเทศตัวเอง งานของสุนทร สุขสรานุจิต เรื่อง 100 ปี คนจีนในพะเยาที่ศึกษาพลวัตทางการเมืองและสังคมของคนไทยเชื้อสายจีนในพะเยา ถือเป็นงานแนวมานุษยวิทยาประวัติศาสตร์ที่สามารถย้อนเวลาผู้อ่านกลับไปในยุคแห่งการอพยพรุ่นแรกของคนจีนในจังหวัดพะเยา

งานของอภิรัฐ คำวัง เรื่องนโยบายปฏิบัติการตะวันออกของอินเดียกับทางหลวงไตรภาคี (อินเดีย เมียนมาร์และไทย) เชื่อมต่ออาเซียนและไทยจะทำให้เราเห็นถึงภาพของแผนที่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เส้นเขตแดนนั้นถูกทำให้จางลง และถูกแทนที่ด้วยเส้นทางหลวงที่เชื่อมต่อเมืองโมเรอ์ของอินเดียบกับแม่สอดของไทยเข้าหากัน งานของเอนกชัย เรืองรัตนากร เรื่อง บทบาทของอุดมการณ์ “พุทธศาสนา-ชาตินิยมสุดโต่ง” กับความขัดแย้งระหว่างชาวพุทธะไฮ่กับชาวมุสลิมโรฮิงญาจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจสถานการณ์การอพยพทางเรือของชาวโรฮิงญาในปัจจุบันมากยิ่งขึ้น งานของ Patcharin Sirasoonthorn and Bandan Buadaeng ที่ประยุกต์ใช้ทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) กับการศึกษาผู้พลัดถิ่นจากการสู้รบในพื้นที่พิภพจังหวัดตาก ซึ่งนอกจากบทความจะกล่าวถึงคุณภาพชีวิตของผู้พลัดถิ่นในพื้นที่พิภพแล้วยังทำให้เราเห็นภาพปัญหาการข้ามชายแดนในพื้นที่ชายแดน งานทั้งสามชิ้นนี้ฉายภาพที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนคาบต่อกันระหว่างสามประเทศคือ อินเดีย เมียนมาร์และไทย ทำให้เห็นว่าชายแดนเป็นทั้งสะพานเชื่อมและประตูที่มีทั้งเปิดผ่านสำหรับคนบางกลุ่มแต่ปิดตายสำหรับคนอีกบางกลุ่ม การรับมือกับความรู้สึก

ของตัวเองเกี่ยวกับการไหลทะลักของผู้คนข้ามพรมแดนข้ามศาสนาข้ามชาติพันธุ์ที่จะเกิดขึ้นอย่างมากในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าจึงดูเป็นสิ่งที่ต้องทำพอกๆกับและพร้อมๆกับการรับมือในด้านอื่นๆสำหรับการก้าวสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนเช่นเดียวกัน

งานของตองนวล แก้วเกลี้ยง เรื่องประชาธิปไตยและสิทธิมนุษยชนในวรรณกรรมการเมืองไทย กรณีศึกษาบทกวีการเมืองรางวัลพานแว่นฟ้า (2546-2555) อธิบายว่าประชาธิปไตยของไทยที่ถูกสื่อผ่านวรรณกรรมรางวัลพานแว่นฟ้าให้ลักษณะที่ยึดโยงกับประวัติศาสตร์ชาติไทยภายใต้การกำกับของอุดมการณ์ราชาชาตินิยม ภาพประชาธิปไตยในฐานะมรดกแห่งความเป็นไทย ประชาธิปไตยไทยที่ต้องมาพร้อมกับนักการเมืองเลวและประชาชนโง่ รวมทั้ง คุณธรรมและศีลธรรมในฐานะยาวิเศษที่แก้ไข้ปัญหาประชาธิปไตยไทย งานของเชษฐา พวงหัตถ์ เรื่องมหาวิทยาลัยวิจัยและความเป็นเลิศทางวิชาการอธิบายประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัยวิจัย การเป็นมหาวิทยาลัยวิจัยนั้นเป็นเป้าหมายของมหาวิทยาลัยหลายแห่งในโลก ซึ่งการจะเรียกตัวเองว่าเป็นมหาวิทยาลัยวิจัยได้นั้นต้องอาศัยกาล-เทศะในการประกอบสร้างคุณลักษณะหลายประการและต้องอาศัยตัวแสดงหลายตัวแสดงซึ่งไม่ใช่แค่เพียงผู้บริหารมหาวิทยาลัยและคณาจารย์เท่านั้น แต่ยังต้องมีนักศึกษาที่มีความรู้ความสามารถอีกด้วย อย่างไรก็ตาม จิตวิญญาณที่สำคัญสำหรับการเป็นมหาวิทยาลัยวิจัยตามแบบฮัมโบลต์เซียน (The Humboldtian Model) นั้นคือ เสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) ซึ่งหมายรวมทั้งเสรีภาพในการสอน เสรีภาพในการเรียนรู้ เสรีภาพในการทำวิจัย การเขียนตำรา การตีพิมพ์ตำราและการแสดงความคิดเห็น

งานทั้งสองชิ้นนี้ทำให้ดิฉันนึกถึงและกลับไปอ่านหนังสือของ Peter L. Berger and Thomas Luckmann เรื่อง The Social Construction of Reality : A Treatise in the Sociology of Knowledge (1966) อีกครั้ง เพื่อเตือนความจำและตอกย้ำให้เข้าใจว่าเหตุใดสังคมไทยจึงมักมีการสั่งสอนกันด้วยความจริงและความรู้บางชุดที่แตกต่างจากชุดที่เป็นสากล ยกตัวอย่างเช่น สังคมไทยมีสิ่งที่เรียกว่าประชาธิปไตยแบบไทยไทย อันเป็นความจริง (reality) และความรู้ (knowledge) ที่แตกต่างจากความเป็นประชาธิปไตยสากลในประเทศอื่นๆ ใจความสำคัญของหนังสือต้องการจะอธิบายว่าความเป็นจริงนั้นถูกสร้างขึ้นทางสังคม ความเป็นจริง (reality) และความรู้ (knowledge) นั้นเชื่อมโยงกัน สังคมวิทยาความรู้ (Sociology of Knowledge) นั้นไม่เพียงแต่ศึกษาความหลากหลายเชิงประจักษ์ของความรู้ในสังคมมนุษย์เท่านั้น

หากแต่ยังต้องศึกษาถึงกระบวนการที่องค์ความรู้ดังกล่าวถูกสถาปนาทางสังคมให้กลายเป็นความจริงอีกด้วย ซึ่งความจริง (reality) ของ Berger and Luckmann นั้นถูกสร้างโดยสังคมในฐานะที่เป็นทั้งวัตถุวิสัยและอัตวิสัย หนึ่ง ความเป็นจริงเชิงวัตถุวิสัยนั้น ถูกสร้างผ่านสองกระบวนการคือ การทำให้กลายเป็นสถาบัน (institutionalization) และ การทำให้ชอบธรรม (legitimation) ซึ่งปัญหาของความชอบธรรมนี้จะเกิดขึ้นเมื่อกฎระเบียบทางสังคม (ที่ถูกสร้างขึ้น) มาด้วยสถาบันต่าง ๆ นั้นอยู่ในจุดเปลี่ยนผ่านจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งโดยตัวของความเป็นสถาบันนี้เองไม่สามารถถูกรักษาสภาพไว้ได้ด้วยความเคยชินหรือความทรงจำของบุคคล แต่เพื่อเป็นการฟื้นฟูและธำรงรักษา การทำให้ชอบธรรมนี้ต้องอาศัยการอธิบาย (explanations) และการให้เหตุผล (justifications) พื้นฐานของการทำให้ชอบธรรมด้วยการอธิบายนี้คือการพูดซึ่งถูกสร้างขึ้นด้วยคำศัพท์ต่าง ๆ นั้นเอง สอง ความเป็นจริงเชิงอัตวิสัย สร้างโดยกระบวนการฝังความรู้เข้าภายใน (internalization) ผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (socialization) ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปฐมภูมิ (primary) และ ระดับทุติยภูมิ (secondary) บ้านในฐานะที่เป็นผู้ขัดเกลาทางสังคมในระดับปฐมภูมิและโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย ในฐานะที่เป็นผู้ขัดเกลาทางสังคมในระดับทุติยภูมิจึงเป็นหนึ่งในหลาย ๆ ผู้สถาปนาความรู้และความจริงให้เกิดขึ้นในสังคม

หนังสืออีกหนึ่งเล่มที่ดิฉันนึกถึงคือหนังสือชื่อ *Surveiller et Punir* (1975) ของ Michel Foucault รวบรวมเป็นหนังสือที่ช่วยขยายภาพต่อว่า ความจริงกับความรับรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมานี้ มีความสำคัญอย่างไร ? และความรู้สัมพันธ์กับอำนาจอย่างไร ? ความจริงแล้วงานของมิเชล ฟูโกต์ที่ศึกษาเกี่ยวกับความจริงและความรู้ที่เชื่อมโยงกับอำนาจนั้นไม่ได้มีเพียงเล่มนี้เล่มเดียวแต่เริ่มต้นตั้งแต่การเกิดขึ้นของคลินิก *Naissance de la clinique* (1963) การศึกษาประวัติศาสตร์ของความบ้าในยุคคลาสสิก ในหนังสือชื่อ *Histoire de la folie à l'âge classique* (1964) เรื่อยมาด้วย *Les mots et les choses* (1966) *L'Archéologie du savoir* (1969) *L'Ordre du discours* (1971) จนมาถึงการสอดส่องและการลงทัณฑ์ *Surveiller et punir* (1975) แม้ว่าสาระสำคัญของหนังสือจะเน้นไปที่การเกิดขึ้นของคุณ แต่ฟูโกต์ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของความรู้และอำนาจ และเชื่อมโยงกับการศึกษาเอาไว้ด้วย

มิเชล ฟูโกต์กล่าวไว้ใน *Surveiller et punir* ในหน้าที่ 36 ว่าอำนาจสร้างความรู้ « le pouvoir produit du savoir... » อำนาจและความรู้ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน

ไม่มีอำนาจใดที่ปราศจากการสร้างสนามแห่งความรู้ และในเวลาเดียวกันก็ไม่มีความรู้ใดที่ถูกสร้างขึ้นโดยไม่ได้อาศัยอำนาจ มิเชล ฟูโกต์เน้นการศึกษาไปที่ร่างกาย (corps) ในฐานะที่เป็นสนามทางการเมือง ร่างกายนี้เป็นทั้งร่างกายในฐานะผู้สร้างและผู้เป็นข้าทาส การเป็นข้าทาส (assujettissement) นี้ไม่ได้เกิดแค่จากการใช้เครื่องมือที่มีความรุนแรง หรือ อุดมการณ์ การเป็นข้าทาสนี้สามารถเกิดขึ้นทั้งโดยตรงต่อเนื้อตัว เป็นพลังต้านพลัง ใช้สิ่งที่เป็นวัตถุ หรือแม้กระทั่งไม่มีความรุนแรงเลยแต่เป็นในรูปแบบที่ถูกคำนวณ ถูกจัดวาง ถูกคิดไว้แล้ว และแยบยลโดยที่ไม่ได้ใช้อาวุธไม่ได้ใช้ความหวาดกลัว (Foucault, 1975 : 34) มันเป็นลักษณะของการที่ร่างกายเรารับเอาอำนาจเข้าไปไว้ ภายในอย่างแนบแน่นแล้วก็สร้างข้อบังคับ สร้างกฎระเบียบไว้ในนั้น เป็นการใช้อำนาจต่อการเคลื่อนไหวของร่างกาย ต่ออากัปภิกิริยาท่าทาง ต่อทัศนคติ ต่อความเร็วของร่างกาย ฟูโกต์เรียกว่ามันความเชื่อ (docilité) ซึ่งวิธีการที่ช่วยควบคุมร่างกายของคนให้เชื่อ หรือยอมจำนนนี้ คือ ระเบียบวินัย (discipline) นั่นเอง (Foucault, 1975 : 161) คุณเองก็คือวิธีการเชิงระเบียบวินัยอย่างหนึ่ง ที่ควบคุมกายภาพของคน ควบคุมความสามารถในการเรียนรู้ของคน ควบคุมความประพฤติประจำวัน ควบคุมทัศนคติ ควบคุมสันดานของคน สถาบันอย่างโรงเรียน ที่ทำงานหรือกองทัพเองก็ใช้ระเบียบวินัย เป็นตัวควบคุมคน แต่คุณนั้นควบคุมมากกว่าเพราะมีลักษณะเฉพาะคือเป็นระเบียบวินัย ที่ปรากฏอยู่ทุกหนแห่ง (omni-disciplinaire) คุณมีกลไกภายในในการกดทับในการลงโทษ นั่นคือระเบียบวินัยแบบเผด็จการ (discipline despotique) ซึ่งเครื่องมือที่ทรงพลังที่สุด ในการทำให้คนยอมจำนนคือการศึกษาแบบครบมวล พลังของการศึกษาไม่ได้ฝังอยู่ในร่างกายคนแค่ในหนึ่งวันเท่านั้น แต่จากหนึ่งวันเป็นหลายวัน จากหลายวันเป็นหลายปี อยู่ในตัวคนทั้งในยามหลับและในยามตื่น ทั้งยามทำกิจกรรมและยามพักผ่อน ในจำนวน และในช่วงเวลาทานอาหาร ในคุณภาพในสัดส่วนของอาหาร ในธรรมชาติในผลผลิต ของการทำงาน ในเวลาสวดมนต์อ่อนวอน ในการใช้คำพูด และเพื่อสุดท้ายเข้าไปอยู่ในความคิดของเรา (Foucault, 1975: 273-274)

เสรีภาพของคนจึงไม่อาจเห็นว่าคุณจงจำเพียงเพราะปรากฏคุณหรือทรงขังเท่านั้น เพราะมนุษย์เองมีความสามารถเพียงพอที่จะยอมพันธนาการตัวเองด้วยความรู้ และความจริงชุดที่ถูกสร้างขึ้นจากอำนาจแม้ว่าตัวเองจะมีอิสระทางกายภาพก็ตาม

